

Методите за възпитание и децата на 21. век

Соня Георгиева

The study offers a different from the traditional approach in defining methods of education. It is based on the understanding that traditional methods are necessary but insufficient. It set out the idea of the nature of children from 21-st century and the need for interdisciplinary approach in determining the educational methods.

Key words: *Methods, education, approaches.*

„Да се правят нещата красиво, да се справяш с грозните проблеми красиво с чувство на дълбоко уважение към светостта на човешкия статут – в това се изразява божествеността на всеки от нас”

Вилаят Хан Пир

ВЪВЕДЕНИЕ

В мисълта на Пир Вилаят Хан се съдържа идеята, че човек е свят и божествен. За него човекът има проблеми, които трябва да се решават красиво, но как? На този въпрос е посветен един от съществените в педагогическата наука и в частност в теорията на възпитанието методологичен проблем - проблемът за методите на възпитание. Разглеждани във връзка с неговите цели и възрастовите особености на съответната училищна степен, те обикновено стават предмет на по-частните педагогически дисциплини. Такъв диференциран подход прави възможно да бъдат открити специфичните черти в различните възрасти, за които са предназначени и в голяма степен произтичат от тях. Методите на възпитание се разглеждат и в контекста на естествената им **връзка с технологията на цялостния възпитателен процес. В този смисъл се откроява ключовата им роля** в хода на реализирането на цялостната възпитателна работа.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В теорията са всеизвестни богато разнообразие от класификации за методите на възпитание. Като цяло, те визират наследените от Коменски и утвърждават традиция за свързване на методите по- скоро с педагогическата компетентност и нейната чисто практическа насоченост. Към подобно класифициране се отнасят личният пример, убеждаването, приучаването, поощряването, наказването, както справедливо отбелязва проф. Кл. Сапунджиева [2005]. Безспорен е фактът, че в тях има огромен позитивен потенциал. В този смисъл, като път за постигане на възпитателната цел те имат конкретна, собствена смисленост. Така представена, същността им навежда на мисълта за взаимната им връзка и възможности да се интегрират.

Независимо, че от дълго време битуват в българското училище, така изброените методи не са успели да реализират възпитателните цели. Причините са много, но една от тях е **необходимостта от обогатяването и допълването им, осъвременяването им в съответствие със социалните промени. Динамични и недостатъчно пълни, методите на възпитание се налага постоянно да се променят, за да успеят да подпомагат децата в процеса на бърза адаптация.**

За да отговорят на тази потребност днес, усилията на ред педагози са насочени в посока осъвременяване. В много случаи, предвид имитационния модел на бъдещото общество, те представят в процеса на работа пред децата една различна от традиционната парадигма, за взаимодействие в процеса на общуване.

Парадигма, даваща възможност за една по-добра социализация в широкото европейско и световно пространство, което се открива пред децата на 21 век.

В по-актуалните методи за възпитание подходът е по-скоро психологически и това е обяснимо (И. Ризов, В. Вълва). При тях вместо на влияния отвън (убеждаване, личен пример, разказ...) **по-скоро се разчита на себепознание и активизиране на потенциала на индивида за саморазвитие и идентификация с желана социална група и възгледи**. В други, макар и косвено, са заложени **разнообразието от теории за ученето** (Р. Вълчев - вземане на решения, решаване на конфликти, подобряване на мотивацията за учене и осъзнаване смисъла на знанията - дидактични и социални). **Като цяло съвременните теории за социално развитие, каквито по същество са и методите за възпитание, залагат на методи за подпомагане на нравственото развитие на подрастващите чрез разбиране**. Кац и Маклелан [1991], предлагат четири стъпки за **“подсилване на социалното разбиране”**. Те биха могли да се оприличат с начални стъпки при метода възпитание-стимулиране на емпатия. **Той включва: привличане на внимание, стимулиране на деца да помагат, насърчаване и приемане на различията у другите, подпомагане на децата да търсят общото в различията**. Дори на пръв поглед, без задълбочен анализ е видно, че подобно схващане се доближава до мнението **на Колбърг**, при което саморефлексията има огромен потенциал и същият може да се използва за възпитание, посредством морален избор измежду разнообразие от варианти за такъв. В същото време е налице и доближаване до съвременната идея за толерантност и недискриминиране.

Свидетели сме на разнообразие от подходи за възпитание. Едни от тях са **психоаналитични**. Съотнесен към една по-стара трактовка на методите, които Ш. Натанзон [1981] наименова като прийоми (“убеждаване, поощрение, добрина, внимание и грижа, молба, пробуждане на хуманни чувства” и други), той **предполага като цяло подпомагане на просоциалното детско поведение**. Значителната му положителна роля се свързва с неговата всеобхватност и насочеността му към подобряване на разбирането (на проблема, на участниците, на стратегията, съобразно желания резултат). Той включва работа с всички участници в процеса на възпитание – подрастващи, родители, педагози.... По същество е налице системен подход, който регламентира единство, цялост и еднопосочност във възпитателните въздействия – подход, от който практиката определено се нуждае.

Психоаналитичните методи за възпитание могат да се търсят и в разнообразието от чисто психологически подходи, които в крайна сметка целят самооценяване и саморазвитие на базата на повишена мотивация за самоактуализация. Такъв е например “Методът Силва”. Макар и предназначен за възрастни, части от него могат да се използват при възпитание на деца, за да разширят използването на съзнанието си, за по-целенасочено развитие на възбуждеността. Възрастово ориентиран и индивидуално прецизиран, методът може да реализира спираловидно осъзнаване на Аз-а във времето и овладяване на собствения интелектуален потенциал за най- доброто осъществяване на жизнената стратегия на личността - първо в по-близък, а по- късно и в по-далечен план.

Тук могат да бъдат причислени и такива методи, с които се подобряват **уменията за взаимодействие**. Някои автори [М. Георгиева, 1992] препоръчват това да става в извън-урочната дейност на различни нива - с връстници, с учители. Тя предлага и интерактивни, таксиномични модели. Те са в два плана- веднъж като педагогическо умение и втори път като личностно ученическо умение.

Значимо място в опитите за подобряване качеството на възпитание са стъпките, предлагани за постигане на успех или по друг начин казано, **повишаване на претенциите за постигане и придобиване на конкретни умения за това**. **Лео Хозър предлага пет такива стъпки**. Непретенциозното им наименование

звучи така: “винаги да направите своето добро подаване”, “да опознаете добре себе си”, “да бъдете усмихнат, когато работите”, “да изберете най- добрия момент”, “плюс” - всъщност са логическа връзка между стъпките, които един успял човек е извървял. Тяхното персонално разглеждане показва как хората би следвало да променят живота си като се базират на собствените си реални възможности. Не става въпрос за механични стъпки, това е вглеждане в себе си и обективно опознаване, търсене на варианти за перспективи в жизнения сценарий на личността. И типично, не по български - търсене и на варианти за възобновяване на жизнените сили и ентузиазъм - умения, които с пълно право биха могли да бъдат приоритет във възпитателните практики. Начините, по които се подпомага личността за изпълнение на така представените стъпки всъщност оформя група методи за работа във връзка с възпитанието на личността.

Подобен е контекстът на написаното *от У. Атинсън [1993]. Утвърждаването на собствената личност в своя вътрешен свят и света на другите е постижимо чрез предлаганите от него методи за самовъзпитание. Като цяло възгледите му имат за цел да убедят, че в основата на всеки успех е волята. Чрез нея според автора, ние можем да се съсредоточваме, да предаваме мисли и чувства, да формираме визия за себе си у другия...*

Подобни възгледи споделя и известният *Д. Карнеги [1989]*. Той, както и двамата предходни автори смятат, че хората трябва да се усъвършенстват и един от аспектите на тази потребност е тяхното общуване, като съществено условие за успех.

Както се вижда от ретроспекцията, в последните години се обръща внимание все повече на *емпиричната страна на възпитанието. Н. Колишев [2000]* предлага твърде интересен поглед в тази насока. Като дефинира теоретичното и емпиричното възпитание, той се спира подробно на емпиричните аспекти. В разбирането му за възпитанието като цяло е налице свързването му с моралните възгледи на личността. *Приоритет имат качествата дисциплинираност, отговорност, толерантност, справедливост, увереност в себе си.*

По същество аргументирането на повечето възпитателни въздействия опират до реализирането на древния и справедлив призив на Сократ “Познай себе си”. И ако трябва да го продължим, може би е удачно да уточним, че познавайки се, ние имаме шанса да се съобразим със собствените си възможности и да ги ориентираме към личните си претенции за постижения, във връзка с жизнения сценарий, който сме си избрали като добър и възможен. В унисон с такова разбиране е и подходът на Р. Славин [2004], който макар и индиректно предлага през различните възрасти в основата на възпитанието да лежи самооценката. В този смисъл начините на работа във връзка с обективизиране на оценката могат да се разглеждат като методи за възпитание.

В последните години проблемът за възпитанието на практика се поляризира - от пълно безхаберие, до наличие и предлагане на програми с иновационен характер. Голяма част от тях са тематично насочени и са предназначени за извънкласна работа, което се обяснява главно с липсата на достатъчно време и възпитателна компетентност за вграждане на необходими знания и социални умения у децата от страна на голяма част от учителите. От друга страна водещите подобни програми са напълно убедени в целесъобразността им. Необходимостта от професионална компетентност ги мотивира да търсят и време, и нови методи, и съответстващи им организационни форми. Като резултат от подобни усилия е налице фактът, че съществуват програми, свързани с наркоманията, със здравословния начин на живот, с развитието на критическото и странично мислене. Технологиията на работа съдържа арсенал от възпитателни методи, които можем да обединим с термина интерактивни. Чрез тях в реални или моделирани ситуации

децата се научават от собствения си опит на ред социални умения. Те обогатяват собствената си компетентност за самореклексия.

По същество в настоящето е налице дефицит от програми, за голяма част от компонентите на елементите, включени във възпитанието. Това е в сила например за половото и екологичното възпитание. Същото важи и за работа, свързана с усъвършенстване на разбирането като стъпка в процеса на усвояване на знания и умения в контекста на социалното учене и разбиране, базирано на обогатяване на понятийния апарат, на детската наблюдателност и усъвършенстване на критическото мислене.

Все повече се налага старите възпитателни парадигми да се променят отново и отново според социалните приоритети и потребности на подрастващите. Проблемите, свързани с отпадането от училище, с половата индентичност, с наркоманията и отчуждеността от семейството и неговите ценности, както и от националните, за насилието в различните му форми на проявление, за приятелството, за любовта, са все проблеми, към които вниманието на съвременните деца трябва да се насочи, а и защо само на тях.....? Съпричастността и личната отговорност, толерантността и уважението са чувства, непознати на подрастващите, а и не само те.

Какво всъщност искат да видят децата когато ги възпитаваме? Най- вече че ни е грижа за тях! Грижа ни е дали знаят как да решават житейските си казуси, дали имат мечти, дали светогледът им почива на общочовешки ценности, дали имат вяра и надежда дали са съпричастни за изграждане на един по-добър свят, в който умеят да печелят и да губят, да падат и да стават - достойно!

Как децата разбират дали ни е грижа - като ги забелязваме, като се обръщаме на малките им имена, като признаваме чувствата си, като приемаме техните, като ги изслушваме, като сме честни, като разискваме заедно, като ги докосваме, като им посочваме пътищата, които искат да научат, като ги изненадваме, като им се радваме, като споделяме нещата, които ги въодушевяват, като им оказваме внимание, като ходим на техни изяви, като показваме успехите им на значимите за тях хора, като им благодарим, като зачитаме мнението им, като познаваме семействата им и техните приятели, като имаме общи традиции, като научаваме уроците, които ни преподават, като сме себе си, но им оставяме достатъчно пространство- морално, интелектуално, физическо. Всичко това и още хилядите малки и важни неща, които сме научили от обичаните от нас хора съставляват възпитаващата съвкупност за взаимодействие с хората, които искаме да бъдат добри.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като цяло въпросът за методите на възпитание в съвременния свят би следвало да се решава предвид:

- детските особености и съществените характеристики на социалната им среда;
- възможните интердисциплинарни връзки, при което теорията и практиката биха се обогатили значително чрез ред психологически подходи. Дори ако посоча само един от тях, би проличала неговата възможна сила на влияние върху личността - внушението в цялото видово разнообразие на двата основни типа - визуално и вербално;
- способността на емпиричното възпитание за изграждане на личността, чрез съвкупност от интерактивни подходи;
- промяна в цялостната възпитателна парадигма, като се издигне в култ детската личност и нейните права, съобразно Декларацията за правата на детето и жизнените перспективи в едно по- широко жизнено пространство в бъдещето на Европа и останалите страни от различните континенти.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аткинсън, Уйлям, Психология на успеха, изд. "ХОМО ФУРУРС", С. 1993.
- [2] Георгиева, М., Развитие на умения за взаимодействие, изд. ЦИУУРК С, 1992.
- [3] Карнеги, Д., Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей, 1989.
- [4] Колишев, Н., Емпиричното възпитание, Варна, 2000.
- [5] Натанзон, Е., Приоми за педагогическо въздействие, С., 1981.
- [6] Сапунджиева, Кл., Теория на възпитанието, С., 2005.
- [7] Силва, Х., Методът Силва, С., 1993.
- [8] Славин, Р., Педагогическа психология, С., 2001.
- [9] Хозър, Л., Пет стъпки към успеха.

За контакти:

Доц. д-р Соня Георгиева Георгиева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет “А. Кънчев” e-mail:sonya@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.